

VÖRDLUSE KASUTAMINE «KALEVIPOJAS»

L. Labe

Eesti kirjanduse ja rahvaluule ring

Üks sagedamini kasutatavaid, kuigi mitte kõige lihtsamaid troope on võrdlus, s. o. kahe nähtuse, eseme või mõiste kõrvutamine eesmärgiga selgitada üht nähtust, eset või mõistet teise kaudu.¹

Võrdlusel on eelkõige suur individualiseeriv osa: ta laseb eristada nähtusest selle olemuse peenimad varjundid ja olulised omadused kõige mitmesugusemate kõrvutamiste teel teiste, sarnaste nähtustega ja tänu sellele saab lugeja sügava, konkreetse, täpse ja emotsionaalse kujundi.

Võrdluse individualiseeriv osa avaldub ka veel selles, et ta annab nähtustele terava subjektiivse hinnangu, vastavalt sellele, kuidas võrreldavat näeb võrdleja ja kuidas ta sellesse suhtub, erilise sisulise varjundi, peegeldades nähtuste kindlaid sotsiaalseid suhteid,² kui võrd nähtuste omavaheline kõrvutamine oleneb kirjaniku maailmavaatest³ ja ülesannetest, mis ta endale seab. Riesel ei pea võrdlust troobiks.

Vastavalt võrdluse individualiseerivale ja hindavale osale tuleb sellele läheneda kunstilise põhjendatuse, kindla väljendusliku mõtte seisukohalt. Iseenesest on võrdlus neutraalne, aga ta saab, nagu iga teinegi troop, oma sisu ainult kindlas kontekstis, milles me võime teda mõista ja hinnata.⁴

Timofejevi järgi lähendatakse võrdluses kaks nähtust selleks, et selgitada, teha ilmekamaks üht teise vahendusel.⁵ Tuleb juurde lisada: see on tundmatu iseloomustamine tuntu kaudu, sellise tuntu kaudu, mis on püsivate, kõigile ühesuguselt näivate omadustega, üldiste, aga küllalt iseloomulike joontega (tamm — tugev ja vastu-

¹ L. Timofejev ja N. Vengrov, Kirjandusteaduslike terminite lühisõnastik, Tallinn 1957, lk. 161.

² E. Riesel, Abriss der deutschen Stilistik, Moskau 1954, lk. 169.

³ E. Riesel, Abriss der deutschen Stilistik, lk. 164.

⁴ Л. И. Тимофеев, Проблемы теории литературы, Москва 1955, lk. 92—93.

⁵ Sealsamas, lk. 208.

pidav; uba, muna — meeldiv, ilus jne.).⁶ Mõnikord võib selline võrdlusalus asjasse mittepühendatule sisuliselt olla arusaamatu, aga ta on suulises käibes omandanud juba kindla tähenduse selle kuulajale või kasutajale, seega ütleb talle midagi, näit.: äkiline nagu Rakvere kohus. Siin meie isegi ei tea, kui äkiline see oli, aga meis tekib ikkagi mingi kujutus äkilisest, kurjast reageerimisest.

Riesel märgib samuti võrdluse iseloomuliku tunnusena ühe mõiste kõrvutamist teisega mingi omaduse alusel.⁷

Erinedes oma sisult üksteisest, erinevad võrdlused ka vormilt, nad võivad olla jaatavad ja eitavad.

Jaatavas võrdluses antakse kujutatava nähtuse kõrvutamine mingi teise, sarnase nähtusega otseses, jaatavas vormis. Eitavad võrdlused on väliselt üles ehitatud ühe nähtuse teisest eraldamise printsiibil, kuid sisuliselt, nii nagu teisedki võrdlused, lähendavad neid, seletades ja selgitades üht teise kaudu.⁸

Tomaševski järgi on võrdluse ülesehituseks vajalikud järgmised elemendid: 1) mida võrreldakse (objekt), 2) millega võrreldakse (kujund) ja 3) missuguse tunnuse järgi võrreldakse.⁹

Kujundit, millega mingit nähtust, eset, isikut v. m. võrreldakse, on käesolevas töös nimetatud võrdlusaluseks.¹⁰ Viimane on tähtsaim osa kogu võrdlusest selles mõttes, et ta annab tervele võrdlusekujulisele väljendile ilme ning tähendusliku suunitluse. Võrdlusaluse kaudu ilmneb ka autori suhtumine iseloomustatavasse nähtusse kõige-selgemini.

Võrdluse üksikud osad on enamasti ühendatud sõnadega *kui, nagu, otseku, niikui, justkui, nõnda kui, sarnaselt, kombel, viisil*. Peale selle võib võrdlus lihtsalt viidata sarnasusele või esineda olevas ja alalütlevas käändes. Viimane on Kreutzwaldile üks iseloomulikumaid võtteid võrdluse moodustamisel samuti nagu sõnadega *kombel* ja *viisil* kujundatud konstruktsioonid võrdluse väljendamiseks.

Kokkusurutud, lühikeses vormis esinevaid võrdlusi võib leida peaaegu igas ilukirjanduslikus teoses. Lüürilistes teostes on võrdlused tavaliselt lühikesed. Eepilistes teostes kasutatakse aga vahel lühikeste vormide kõrval pikemaid, põhjalikumaid perioodikujulisi võrdlusi, mille abil kangelaste ja sündmuste kujutamine muutub selgeks ja reljeefseks.¹¹

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on jälgida «Kalevipojas»¹²

⁶ E. Laugaste, Eesti rahvalaulu struktuur, lk. 59. (Käsikiri autori käes.)

⁷ E. Riesel, Abriss der deutschen Stilistik, lk. 162—163.

⁸ Г. Л. Абрамович, Введение в литературоведение, lk. 152—153.

⁹ Б. В. Томашевский, Стилистика и стихосложение, Ленинград 1959, lk. 209.

¹⁰ L. Sarv, Võrdlus kui kõnekäänu eriliik. TRÜ Toimetised, vihik 94, lk. 5, 19 jj.

¹¹ Г. Н. Поспелов, Теория литературы, Москва 1940, lk. 39.

¹² (Fr. R. Kreutzwald), Kalevi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut. Kahes-kümnes laulus. Kolmas trük, Tartu 1875.

kasutatud võrdlusi, näidata nende poeetilist ülesannet ja Kreutzwaldi suhtumist võrreldavatesse nähtustesse. Rõhuv enamik «Kalevipojas» esinevatest võrdlustest on Kreutzwaldi looming, mida kinnitab nende võrdlemine Karttuneni sellekohase uurimuse järgi,¹³ ainult üksikud võrdlused sisalduvad rahvalauludes.

Rahvasuust pärit oleva materjalina tulevad aga arvesse ka vanasõnad ja kõnekäänud, mida Kreutzwald on eepose koostamisel kasutanud, neid laiendades, liites või ümber sõnastades.

Sageli esineb võrdluste kumuleerimist (kuhjamist), mille eesmärgiks on maksimaalselt tugevdada kujutelmi.

Samasisulisi võrdlusi sisaldavatele näidetele on osutatud sulgudes, kui neid on vähe; rohke esinemuse korral antakse nad eraldi loetelus.

Võrdluste liigitamise aluseks on võetud nende sisu.

1. Tegelaste, esemete, nähtuste omadused

Väl i m u s. Tegelaste välimuse kujutamiseks kasutatud võrdlustes ilmneb autori isiklik suhtumine neisse. Nii võtab Kreutzwald Kalevipoja, tema vendade, Linda, Saarepiiga, põrgupiigade ja teiste meeldivate tegelaste välimuse kujutamisel võrdlusaluseid peamiselt taimede, lindude, loodusnähtuste hulgast. Ilu ja noorust väljendavad enamasti võrdlused *lillega, kullerkupuga, orjavitsaga, angervaksaga, hernekaunaga, pähkliga, õunaga, munaga, käoga, laululinnuga*. Autori hella suhtumist väljendavad ka deminutiivid.

*Nõnda kasvis eide õues
Lese Linda leinapõlves
Kullerkuppu õilme ilul,
Taara tamme tugevusel
Viimne Kalevide võsu.*

(II 745.) *

*Poegist taadi eluõhtul
Kaksi alles kodu kasvid,
Kaks kui hernekaunakesta.*

(II 29.)

*Olid kui munake murula,
Õunakene õue peale,
Pähkel toa põrandal,
Olid kui kägu katuksel,
Laululindu lepikussa.*

(XII 334.)

Muna ja õun võrdlusalusena esinevad ka rahvalauludes. Vt. ka «Kalevipoja» teadusliku väljaande joonealune, lk. 251.

¹³ U. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano, Helsinki 1905. Hiljem ilmunud Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ühes kommentaaride ja muude lisadega I, Tallinn 1961.

* Näitena kasutatud värsside järel on sulgudes märgitud rooma numbriga lugu, millest katkend on võetud, araabia number tähistab värsi numbrit, millega algab katkend.

Kangelase ülevust ja kuninglikkust aitab eriliselt rõhutada võrdlemine *päikesega*. Kange mehe loomad ja esemed on samuti võimsad ja toredad:

*Hobu alla kui see ahju,
Täkku alla kui see tähte,
Ise peale kui see päeva,
Ehitatud ehana riides.*

(XVII 110.)

Nii on see ka rahvalauludes. Päikesekiirte ilu on võrreldud taevast merepinna külvatud *litritega* ja vesineidu ehtivate *siidlintidega*. Võrdluste kaudu muutub poeetiliselt mõjuvaks päikesest vastuhelkiva merepinna kujutus.

*Ja kui päeva luues valgus
Koidu pihust lahti peasis,
Teretelles terasida
Taevast hakkas külvamaie,
Mis kui litrid merepinnal,
Siidilindid laenetele
Vesineidu ehitavad.*

(V. 35.)

Kui Kreutzwald võrdleb meeskangelasi *kullerkupu* ja *hernekauakesega*, kasutab ta sedasama ka põrgupiigade iseloomustamiseks, ja samal eesmärgil, s. o. nende ilu ja nooruse rõhutamiseks.

*Enne olid ilupäavad,
Kus me kuninglikus koplis
Kullerkupu kujudena
Kolmekesti kasvasime.*

(XIV 466.)

*Kosis kohe kolmandama
Neitsi nooremada näiseks,
Kes kui herne kaunakene,
Oakene õitses õuel.*

(XV 645.)

Ka rahvalaulus leiame võrdluse *Olin kui uba ilusa*; ¹⁴ kõnekäänus: *Ilus kui oaõis*.

Lindat on kujutatud V loos niisama noorena ja kaunina kui mõrsja- ja noorikupõlves, sest ta viibib jumalate kijas. Põrgus viibiv Linda on aga autori kujutuses nukker ja vana, nagu ta oli Kalevit leinates. Stereotüüpiline üldkasutatav on võrdlus loodusest nooruse ja vanaduse iseloomustamiseks: noorus õitseb, kevad on noorus; vanadus tähendab närtsimist, meenutab sügist, närtsimise aega.

*Eite õitses noorel ilul,
Õitses kui mõrsja kamberin,
Naine noorik laua taga,
Pulmapäeva pidudela.
Linda õitses, linnukene,
Kevadisel kenadusel,
Kuida enne külakiigel,
Lääne lepiku vilula
Oli õitsend eide õues,
Kasuema kopelissa.*

(V 708.)

¹⁴ E. Laugaste, Valimik eesti rahvalaule, Tallinn 1948, lk. 140; «Kalevi-
poja» teaduslik väljaanne, lk. 306 (joonealune).

Ja põrgus:

*Eestoas istus eidekene,
Kahvatanud naise vari,
Mis kui Linda leinapõlves,
Kolletanud eide kaju
Poja silma paistanessa.*

(XVIII 652.)

Siit näeme autori hella, südamlikku suhtumist tegelastesse, soovi muuta nad lähedasteks, aga samal ajal ka elamuste ja tundmuste sügavust ning raskust.

Eesmärgiga teha Kalevipoja vaenlased vastumeelseks on kasutatud nende välimuse kujutamiseks vastavaid võrdlusi. Peipsi sorti näeme detailses maalingus. Lugejale välimuselt tundmatut mütooloogilist olendit võrreldakse metsloomaga (< metsaline), harjaseid kandva *orikaga*, *karuga* ja *kuldiga*, mille kaudu lugeja saab eemaletõukava pildi sellest kurjust täis monstrumist:

*Mehike kui metsaline
Karvus kasvand üle keha,
Orikana harjaline
Kui üks kahejalgne karu*
[— — —]

*Laia suu soppadesta
Valge ila vahtunessa,
Kui sal kuldil kihvadesta;
Kassivärki kärssis koonu
Küllalt näitas kadedusta.*

(XI 77.)

Neutraalsem on suhtumine penisabalistesse sellidesse Kalevipoja reisil maailma lõppu:

*Poistel poolelt koera kehad,
Pikad penisavad taga,
Tempudesta tondilased,
Näusta nii kui inimesed.*

(XVI 904.)

Mõistus, teadmised, oskused ja taip on omadused, mis annavad inimesele tõelise väärtuse. Mõistus on suurem väärtus kui füüsiline jõud ja keharamm, seda mõtet rõhutab autor Kalevipoja iseloomustamisel, et teda kaaslaste hulgast esile tõsta:

*Siiski silmanähtavalta
Õitses isa olemine,
Meelemõistus, märkamine
Rohkemalt kui teiste külles
Viimsel sündind võsukesel.*

(II 53; II 751.)

Enne liisuheitmist kõrvutatakse Kalevipoega vendadega ja nihutatakse muude omaduste hulgas eriti esile tema mõistust ja osavust:

*Silma sihti tal osavam,
Meele mõistus tal mõnusal.*

(VIII 385.)

Vahel aga rõhutatakse inimese mõistuse piiratust ja seatakse selle kõrvale jumalate tarkus:

*Jumalate juhatused,
Taaralaiste tähändused
Saavad asja sobitama
Paremast' kui meie arvud.*

(II 183; XVI 1031.)

Tulnud tagasi maailma lõpu otsimise teekonnalt, soovitab Kalevipoeg kõigil, kes on võimelised märku võtma, tähelepanelikult tundma õppida kogu reisil ettetulevaid väärtusi (XVI 1094 jj.).

Igast sooritatud reisist ümbruse ja elu tundmaõppimiseks kasvab kasu, sest:

*Tulles tõuseb suurem tarkus,
Mis ei minnes mehikesel.*

(XVI 1054.)

Kalevipoja suhtumine teadmiste väärtusesse on kokkuvõtlikult esitatud järgmistes võrdlustes, mis on kujunenud sententsiks:

*Ülemaks kui hõbevara,
Kallimaks kui kullakoormad
Tuleb tarkus tunnistada.*

(XVI 1079.)

Mingit väärtust hindavates võrdlustes seatakse enamasti vaimne väärtus kõrgemale igasugusest varandusest (kullast, hõbedast, kuningriigist). Ja kuld ning hõbe isegi on rahvaloomingus suurte väärtuste väljendajad, ka võrdlusalusena:

*Kallim veel kui kuld ja hõbe
Seisis kütkenдатud kirjas
Vanaaegne vaba põli,
Meie meestepoege priius, —
Kehvemate kaunim vara.*

(XIX 928.)

*Seep see kübar maksab kallis,
Maksab määratuma hinna,
Kallima kui kuningriigi.*

(XIII 838.)

Nagu kuld, on rahva hinnangus kallis ka nägemisvõime, silmatera; võrdlusalus pärineb kõnekäänust:

*Vaenelapsi alaorja
Hoidis oma lambakesta
Niikui silmaterakesta.*

(XII 976.)

Kalevipoja moraalsetest väärtustest rõhutatakse võrdluse abil eriti tema vabadusearmastust, kui ta lausub teda endale liitlaseks meelitama tulnud raudmeestele:

*Ennemine elan ükski
Kehva mehelise kombel,
Kui et sulgun sunni alla,
Võõra voliduse alla.*

(XX 808.)

Pärast valitsuse üleandmist Olevipojale ja lahkumist üksindusse on Kalevipoeg võõrdunud inimestest, elab tagasihoidlikult nagu vaene mees:

*Sealap võõrdnud vaatje silmist
Elas Kalevide poega
Vaese mehe vääralsisel.*

(XX 628.)

Kalevipoja kannupoiss mõtiskleb pärast põrgu vintsutustest pääsemist vabadusest:

*Vahva meesi vallaline
Kui see kägu kuuse'essa,
Laululindu ladva'assa.*

(X 499.)

Tavaliselt «Kalevipojas» vaenlaste mõistuse ja võimete kohta võrdlused puuduvad. Siiski kord on viidatud vetevaimu pilkamis-
oskusele, kui ta Alevipojalt jõe mõõtmise ajal pärib:

*Kas teil aega aina kasin?
Püsim ehk kui linnupüüdjäl,
Kellel saaki kogemata
Paelust metsa peasenessa?*

(X 204.)

Paharetipoisid kõnelevad «põrgu keelil» (X 417):

Laksati kui läti keeli

(X 419.)

Täp s u s. Täpsuse, leidlikkuse ja hoolikuse väljendamiseks kasutab Kreutzwald temale iseloomulikku konstruktsiooni *targal kombel*:

*Kübar oli küüntelaastust,
Korjatud küünte kildudest
Targal kombel ise tehtud.*

(XIII 833.)

Vana Kalev on käskinud Soomest ostetud *mõõga kuningada* enda tarbeks teha, *Targal kombel toimetada* (VI 389).

Loodust kujundades soovitab Kreutzwald:

Tipi taimed targal kombel

(Sj. 228.)

Vana Kalevi arukuse näitamiseks on kasutatud konstruktsiooni *targal keelila*:

*Kalev mõõkada täristas, [— — —]
Targal keelila kõneles.*

(I 562.)

K a v a l u s, e t t e v a a t u s, t e e s k l u s. Kalevipoega on kujutatud kavalamana teistest teda ümbritsevatest tegelastest. See omadus aitab tal paljudest karidest mööda libiseda.

*Kalevide kallim poega,
Kavalam kui kaimukesed.*

(XVII 387.)

Kavaluse ja osavuse iseloomustamiseks sobivad võrdlusaluseks just kõnekäänust pärinevad *uss* ja *angerjas*, kes rahva arvates võivad välja vingerdada igast olukorrast ja keerukatest situatsioonidest võitjana välja tulla.

*Kalevide kaval poega
Oskas ennast hoidaneda,
Siuguela pealta sõrmi,
Angerjala alta sõrmi
Põrgulase pihust peasta.*

(XIX 55.)

Sõjaraskustegi iseloomustamiseks sobib võrdlus *ussiga*:

Sõjal siuguna sügavus

(IX 906.)

*Pilkus pimeduse peidust —
Kui see lonkru hobu kaupa,
Sõgesilma vahetused*

(VI 246).

Võrdlus pärineb vanasõnast: Kes põrsast kotis ostab!

*Ole vait kui hiirekene
Kassi hirmul taga kerstu!*

(XI 813.)

Võrdlus pärineb kõnekäänust, on Kreutzwaldi poolt täiendatud. Julmus, rõõvellikkus, kiskjalikkus. Julmust väljendab võrdlusalusena *mõrtsukas*. Eeposes on seda võrdlust kasutatud seoses Kalevipoja ja teiste tegelaste, aga ka mõõgaga.

*Kalevide kange poega,
Kui tal mõistus vihakütkes,
Siis ei hooli sõbradesta,
Surmab kas ehk sugulase;
Mõrtsukana tapab meistri.*

(XII 580.)

Võrdluse kaudu mõrtsukaga antakse selgelt negatiivne otsus Kalevipoja toimimisele teatavas olukorras, see pole aga kangelase püsiv iseloomujoon.

Ka raudmehi on võrreldud mõrtsukaga, kes haaravad mõõga tagaselja:

*Veepinnalt veeres paisteks
Selgest Kalevide silma
Kaldal kõneljate kued,
Kui nad mõõgad mõrtsukana
Salanõude sünnitusel
Tupedesta tõmbasivad,
Miska meesta mõrtsukana
Tagant selga tahtsid tappa.*

(XX 673.)

Mõrtsuka moodi käituvad ka *sortsipojad*:

*Metsapaksust mõrtsukana
Lendsid kolm meest lagedale
Koormakandjat kiusamaie.*

(XII 65.)

Ka *mõõk* ise võib olla mõrtsukas.

*Mõõka möllas mõrtsukana
Mehepoegi muru peale.*

(XX 438; vrd. IX 74; XVII 179.)

*Sajatuse sunnitusel
Murdis mõõka mõrtsukana
Kalevile kintsudesse.*

(XX 876.)

Ühel korral on võrreldud ka *malka* mõrtsukaga.

*Meeste mõrtsukana malgad
Raskest kotti rabadelles
Taskus mehe tabasivad.*

(XII 359.)

Sõjamässugi on võrreldud mõrtsukaga:

*Mõrtsukana sõjamässu,
Päikese ägev palac
Kurnas Kalevide ketta.*

(XX 359.)

Et veelgi rohkem rõhutada kiskjalikkust, on ka *hunti* võrreldud mõrtsukaga.

*Kriimusilma küüsidessa
Lõdises ju lambakene,
Mis ta karjast mõrtsukana
Teiste seltsist oli toonud.*

(XII 680.)

Kiskjalikkuse, röövellikkuse, julmuse ja halastamatuse väljendamiseks kasutab Kreutzwald võrdlusi *kulliga, kassiga, jahikoe-raga, verekoeraga*, teoviisi iseloomustab ta, kasutades võrdlust *varga* või *röövliga*.

Esimesel juhul on võrdlused ilmekamad, emotsionaalsemad, kujundid jõulisemad; teisel juhul lihtsalt nimetatakse tegu selle õige nimeliga, kusjuures kasutatakse erinevat vormi (*röövelküüsil, varga viisil, varga volil, vargaküüsil, varga saagil, kulli küüsil, kiskel küüsil* jne.).

/Tuuslar/ *Kargas paksust põõsastikust
Kui see kulli kanadele.*

(XV 820.)

/Tuuslar/ *Nii kui kassi lindu püüdes
Toa ligemale liuges.*

(III 267.)

Samasugune võrdluspilt leidub ka kõnekäändudes, antud juhul Kreutzwaldil laiendatud:

*Üks neist kui see jahikoera
Ninal kohe nuusutama.*

(XI 844; VIII 797.)

Sisulise võrdlusena võib käsitada niisiis ka konstruktsioone *kurjal kombel* (III 212); *kiuste küüsil* (III 236); *varga saagil* (III 682), *varga volil, kulliküüsil* (V 541; XI 490, XV 823, 838), *varga viisil* (V 540); *viitsa viisil* (XVI 644), *vargaküüsil* (XI 301, 451, III 688), *röövelküüsil* (XII 412); *vargakäpil* (XX 866), *varga näpül* (XI 455), *kiskel küüsil* (XVIII 815; ka: IX 403; VII 746), *kassivarbil* (XI 299). Kõik need märgivad Linda, põrguneiu, mõõga, aga ka vara röövimist.

Rammukatsel Kalevipojaga katsub Sarvik salamahti *kiusamise kombel* kangelast pillutada (XIX 41).

Ühel korral on iseloomustatud haavalehtede arglikku värise-mist võrdlustega *varga küüsil, röövli kohkel*, varas oma teo toimepanekul mitmesugustel põhjustel võib omakorda väriseda kui haavaleht, seega — mõlematpidi. Siin ei väljendata aga röövel-likkust, vaid iseloomulikku teoviisi:

/Tuul/ *Käskis kaske kahiseda,
Haava lehti argelikult
Varga küüsil vabiseda,
Röövli kohkel kabiseda.*

(Sj. 68.)

Abituse ja kaitsetuse iseloomustamiseks on kasuta-d võrdlusi küllalt rohkesti.

Lese üksinduse, raske olukorra ja kaitsetuse paremaks kujuta-miseks võrreldakse teda *katuseta hoonega* või *toeta toaga*.

*Oh, mis vilets vaene leske,
Maha jäänud marjukene,
Kes kui tuba toeta,
Hooneseinad katukseta,
Kui üks väli varjuta (— — —)
Üksi ilmas peab elama.*

(II 420; I 126.)

Seda võrdlust leidub ka rahvalauludes.¹⁵

Inimese abitus äratav autori kujutlustes pildi üksijäänud linnupojast või linnust, kelleks on tavaliselt *luik*, *pardipoeg*, koguni *kotkas* või *kotkapoeg*: nad peavad aga iseseisvalt elust läbi lööma.

*Jäin kui lagle laenetele,
Pardi poega parve ääre,
Kotkas kõrgele kaljule,
Üksi ilma elamaie.*

(VI 60; VIII 612.)

Kirjanik tahab nende võrdluste abil äratada kaastunnet varakult orvuks jäänud Kalevipoja vastu, ühtlasi viidata ka tema karastuse allikaile.

Ka tormi käes kõikuv «Lennuk» võib meenutada *luike*:

*Seitse ööd ja seitse päeva
Vankus laeva väsimata
Tuulemaru tuisatusel
Laentel kui üks laglekene.*

(XVI 406.)

Abitust ja olukorrast väljapääsmatust kujutatakse sagedamini võrdluste abil lõksu sattunud või kuhugi suletud looma või linnuga. Suhtumine võib sel puhul olla kas humoristlik või irooniline sõltuvalt tegelasest, kellest kõneldakse. Võrdlus lõksus hiirest leidub ka kõnekäändudes.

*Vana eite köögis vangis
Istus kui lõksus hiireke.*

(XIV 51; XIII 941.)

Aga autor väljendab sama situatsiooni ka teise konstruktsiooniga:

*Kas sa koogiküpsetaja
Vanaeide vangistasid,
Lukutasid hiirelõksul
Leivakasti lebamaie?*

(XV 140.)

*Alevide armas poega,
Kes kui kukekene korvis,
Kosis kohe kolmandama.*

(XV 643.)

*Tahtis nuga võtta taskust,
Kui tal käsi kogemata
Poisikese külge puutus,
Kes kui siga kotista
Sealt ei võinud välja saada.*

(X 802.)

Arga peitupugemist võib iseloomustada võrdlusega, mis leidub ka rahvapärastes kõnekäändudes.

¹⁵ «Kalevipoja» teaduslik väljaanne I, lk. 81 (joone all).

*Risulises rägastikus
Olite kui vähid urkas,
Mutid peitus mulla põues.*

(XII 96; XI 285.)

Vahel võib ühe ja sama võrdlusega hoopis vastupidist mõtet väljendada, sõltuvalt kontekstist. Ka järgnevas näites on kasutatud võrdlust *vähiga* urkas, kuid see märgib kaitstust:

*Kaelakotis kasupoissi,
Veike mehikene varjul;
Kes kui vähki urkanessa
Unekaisus uinunessa.*

(XII 42.)

Otsustusvõimetuse väljendamiseks on vahel kasutatud rahvapäraseid võrdlusi, mida leidub nii kõnekäändudes kui ka rahvajuttudes.

*Kalevide kallim poega
Ladus kaksipidi lugul
Otse kui kana pääta:
Toast õue, õuest tupp.*

(V 684.)

Võrdlust *kanaga* kasutab kirjanik mitmelgi korral, aga erinevaid eesmärkidel: kord väljendatakse hirmu ja abitust, kord rahu-likkust ja kaitstust, kusjuures kujutamisel on pejoratiivsuse varjund.

*Kanna taha kasvis vesi
Vahtu kõrgel' visatelles
Tühja poegi takistama,
Kes kui kanad kõrgelt õr-
relt
Mere kaldalt kahju nägid.*

(XV 93.)

Analoogiliste olukordade kujutamiseks leidub ka kõnekäändudes samasugune võrdpilt:

*/Tuuslar/ Nägi imeneitsikesi,
Kes kui kanad kõr-
gel õrrel*

*Kalevide lauakoormal,
Kullakoormal istusivad.*

(XV 746; XIV 970.)

Rahvast nähti rohkeeste,

[— — —]

*Varjupaika veeremaie:
Kes kui kanad kulli kihul
Peitusela pugesivad.*

(XVII 16.)

Abituse, jõuetuse, väljapääsmatu olukorra ja otsustusvõime- tuse väljendamiseks kasutatakse vahel võrdlust esemega, eriti sobib selleks kott, millel puudub sisu, on siis nagu toeta, niisama- sugune võib olla ka märss, takukoonaal või -topp, kerge kurnike või veerev ratas. Need võrdlusalused esinevad kõik juba rahva- pärastes võrdlustes:

*Soome tuuslar, tuuletarka,
Kukkus maha nii kui kotti.*

(V 625.)

*Mehike kui kassi-märssi,
Tuulav takutopikene.*

(X 449; XIV 826; X 672;
XIX 78; XX 694; XX 706;
XX 721.)

Lendasin kui liblekene.

(XI 921; XI 934.)

*Pidin vilets purjetama,
Kui see kutsupool kangru käessa.*

(XI 945; XII 403.)

*Võtsid mängiks vööra mehe,
Kes kui kerge kurnikene;
Veerev ratas vainuella.*

(X 444.)

Samasugust olukorda võivad väljendada ka järgmised võrdlused (Soome tuuslari kohta):

*Pikse nooli puutumine
Rabas minda raskel löögil [— — —],
Et ma surnu sarnaliseks,
Uimasemaks une orjaks,
Tuimaks läinud tombukeseks
Kesket mäge kohmetasin.*

(V 557.)

*Seks ta langes surnu sarna
Mäele maha muru peale.*

(III 365.)

Kirjaniku suhtumine on selgesti irooniline, kui ta võrdleb Sarviku poega väeti olendiga:

*Et kui vääti vööral väljal
Poega eksis põõsastikku.*

(XVII 649.)

Kaastundlikust suhtumisest kõnelevad järgmised võrdlused:

*Õuekoeral parem olu,
Karjapenil kergem pidu,
Parem pidu, hõlpsam olu,
Kui on vaesel orjalapsel.*

(XII 826.)

*/Siil/ Külmakärssis küürutie,
Lõdises kui haavalehte.*

(XII 234.)

Haavalehe lõdisemine esineb kõnekäändudes, aga ka uskumustes ja lauludes («Mehetapja»).

Tugevus. Füüsilise tugevuse ja keharammu esiletõstmiseks on kasutatud enamasti võrdlusi tugevust sümboliseerivate *tamme*, *tammetuve*, *kalju*, *kivi*, *raudkivirahnu*, *raudseina*, *terastorni* või *müüri*ga. Tihti esitatakse need võrdlused gradatsioonis. Taotluseks on anda jõuline kujutus Kalevipoja kangelaslikkusest, aga ka üldse Kalevite soo mehisusest ning jõust rasketes heitlustes. Järgmises näites on liidetud mitu võrdlust.

*Kalevide kange poega
Seisis paigast pörkamata,
Seisis kui tamme maruda,
Kalda kaljud laenesida,
Kivi rahesagarada,
Kõva torni tuulehoogu.*

(XIV 686.)

Võrdluste kumulatsiooni näeme järgmiseski värsirühmas:

*Kalevide kange poega,
Väsimusest võitemata —
Seisab kui see raudaseina,
Tugev tamme tuuletuisul,
Kindel kalju marumurdel
Langemata laente vasta.*

(XVIII 579.)

*Mehed olgu nii kui müüri,
Seisku nii kui raudaseina,
Teraksesta tehtud tornid,
Seisku vahvast sõjasõidul
Tammemetsa tugevusel,
Kaljurünka kindelusel
Varjuks vaenu tungi vasta.*

(XVII 267.)

Samasisulised võrdlused veel: II 745; I 77; II 684; VIII 552; IX 284; X 355; XII 616; XVIII 454; XVIII 528; XVIII 482; XIX 40; XX 484.

Erilise pateetilise värvingu annab kangelaste võrdlemine *Taaralaste taimedega* või *Taara tammega*, millega tõstetakse esile pooljumalatest põlvnemist.

Saare taat lausub Kalevipoega silmitsedes:

*«Nii kui jumalikkude idu,
Vägev Taaralaiste võsu
Paistab sinu palgilta...»*

(IV 413.)

*Muiste leiti Kalevalas
Kangemeeste kasusida
Mitmes külas kasvamaies. [---]
Mis kui Taaralaiste taimed,
Võidulaiste võsukesed
Sureliku eide sülest
Seia ilma siginenud.*

(I 62.)

Kalevipoja tugevus ilmneb liisu heitmisel:

*Lutsukivid lendasivad
Laente pinnal lustiliste
Rohkem versta kaugusele.*

(II 724.)

*Nõnda kasvab eide õues
Lese Linda leinapõlves
Kullerkuppu õilme ilul,
Taara tamme tugevusel
Viimne Kalevide võsu.*

(II 745.)

Ainult ühel korral — Saaretaadi palve puhul raiuda maha hii-geltamm — tunnistavad mehed:

Tamme meistest tugevam.

(VI 813.)

Kalevipoeg rõhutab oma igakülgset üleolekut raudmeestest, lausudes:

*Olen võimusel vägevam,
Kehakangusel tugevam,
Pikkusel teist palju pikem.*

(XX 801.)

«Kalevipojas» tunnustatakse ka vaenlaste füüsilist tugevust, et

Kalevipoja võite nende üle mitte liiga lihtsaina ja tühiseina näidata. Vaenlaste tugevus saab väljenduse niisamuti võrdlustes võimsate loodusjõududega või muude tugevust sümboliseerivate nähtustega. Samal ajal vaenlase nõrkusesse aga suhtutakse irooniaga.

*Kui oleks hulka hobusid
Kivi sillal kihutamas,
Raskem raudavankri voori
Vaskiteedel veeremaies,
Kõu taadi kärgatused
Maapinda põrutanud,
Nõnda Sarvik taadi sammud
Kooa kummi kõigutasid.*

(XVI 678; XVII 674; XII 1.)

*Luupainia piinamaies
Kõitis liikmed kammitsasse,
Kui oleks raskem kaljukivi
Rõhund temal rindasida.*

(XII 606.)

Karujõud tähendab kõnekäändudes suurt jõudu ja teeb au selise jõu omanikule, nii ka «Kalevipojas»:

*Sada selli sõdimaie,
Kesse kangemad kui karud
Sortsi saunas karastatud.*

(XVIII 575.)

*Üirikese aja pärast
Tormasivad mehed tупpa,
Kanged mõlemad kui karud,
Laanes kasvand metsalised.*

(XI 840.)

Irooniline on suhtumine vaenlase «tugevusesse» järgmistes võrdlustes, mille abil kujutatakse Kalevipoja võitu Sarviku üle. Vastane, kuigi tugev, on kangelase suure ülevõimu ees ikka veel kui elutu teivas.

*Sealt ta rabas Sarvetaati
Teritatud teiba kombel,
Sambis maha seisamaie.*

(XIV 828.)

*«Kas sa võitsid kälimehe
Võidumängil vainuella,
Torkasid teda teibana
Sõmerliiva seisamaie?»*

(XV 124.)

Tühja pärimistele kälimehe kadumise üle vastab Kalevipoeg pilkavalt:

«Torkasin teda teibana»

(XV 133.)

Vaenlaste põgenemist võrreldakse huntide põgenemisega:

*Ulgudes kui hundikesed
Poisid pakku põgenesid.*

(XII 242; XII 172.)

Kangelasega seotud esemete või nähtuste tugevusele osutatakse vahel kaudselt: viidatakse esemete sarnasusele tegelasega tugevuse poolest.

*Mõnus Kalevide mõõka,
Mehe võimu määraline,*

*See ei hoolind sortsista;
Magas aga murudela
Liikumata mehe ligi,
Kui oleks kinni kasvanud,
Juuril maasse juurdunud.*

(XI 305.)

*Külap leian mõõga kirstust,
Sõasaha sala kambrist
Suure rammu sarnaliseks,
Võimsa väe vääraliseks.*

(VI 345.)

Harva kasutatakse esemete võimsuse esiletõstmiseks võrdlusi kaljuga või tuleleegiga.

*Vägev võimustuse märga,
Keha rammu karastaja
Lehvitas kui tuleleeki
Elu laened lõkendama.*

(XVIII 889.)

Jõulisus. Jõulisuse ja teovõimsuse piltlikuks kujutamiseks kasutatakse võrdlusi loodusjõududega: *kõuemürinaga, tuulispeaga, tuulega, maruga*. Samu kujutelmi leidub ka kõnekäändudes võrdlustena, siin aga üsna vabalt kasutatud, liidetud ja laiendatud.

Kalevipoja võitlus Sarvikuga on ülivõimas:

*Kui see meri marusunnil,
Tuuletiiva tantsitusel
Laeneid tuiskab lendamaie,
Kõikuvale kerkivale,
Tuulispaska tõstendelles
Katust kipub katkendama:
Nõnda kõikus maapinda
Põrgupõrand vabisedes
Võitlejate võimu alla.*

(XIV 790.)

*Kordamiste kergitasid
Teine teista tõusemaie,
Rabasivad raksatelles
Mütta-mätta! maha jälle,
Mis kui Kõu kärgatused
Põldusida põrutasid,
Kaljusida kõigutasid,
Vetta tõstsid vahtunessa.*

(XIX 47.)

Kalevipoja keharammu ja Sarviku võitmise tähtsuse allakriiputamiseks kasutatakse võrdlusalusena *päikest*:

*Siiski Kalevide käigilt
Paistab kui päike heledam
Kõigist kuulsam rammukatse.*

(XIX 5.)

Võrdluste abil on loodud jõuline pilt mõõga tugevuse proovimisest Kalevipoja poolt. Siin puutume kokku kujutelmade maalsusega:

*Sealap tõusis kange kohin, [---]
Nii kui tõuseks tuule hoogu,
Vihmatuule vingumine,*

*Rahetuule röökimine,
Marutuule mõuramine
Kurja ilma ilmutama.*

(VI 450.)

Gradatsioonid on kujutatud Kalevipoega kimbutama tulnud raudmeeste karistamist:

*Kohin tõusis tuuleõhku,
Kui oleks kuri põhjakotkas,
Koleda õõ sulgiskarja
Tuuletiibu tallamaies.*

(XX 697.)

*Kohin tõusis tuuleõhku,
Mühin laia laanemetsa,
Kui oleks maru möllamaies,
Tuulispaska tuiskamaies.*

(XX 709.)

*Kohin tõusis tuuleõhku, [---]
Kui oleks sõitmas rauda-
sillal
Vaskirattasel vankerila
Pikkertaati põrutelles,
Äike äge ähvardamas.*

(XX 723.)

Kangete meeste taltsutamatu naeru võrreldakse kõuemürinaga:

*Kange meeste naerukära
Käis kui Kõue kärgatused.*

(X 692.)

Kalevipoja hääle võimsuse rõhutamiseks kasutatakse samuti võrdlusi *maruga* ja *kõuemürinaga*:

*Kui see tuulehoo kohin
Marul merelaeneid murrab,
Kärgetavam Pikse kärin
Kaljusida kõigutanud,
Kisendelles kange meesi:
«Valeliku!» — kargas püsti.*

(XII 620.)

Kalevipoja norskamist võrreldakse «hobukabja müdinaga» või «sõja sõiduga üle silla»:

*Penikoorma kostis norin,
Kostis hingamise kõrin,
Mis kui hobukabja müdin —
Sõja sõitu üle silla.*

(XIX 364; XI 277.)

Hiiglatütre astumine on samuti võimas nagu kõuemürin:

*Nii kui suitsu pilve sammast
Taeva kummilt rippakille
Pikker pillil käidanessa,
Tulda taevast puistanessa,
Tuli Hiigla tütar noori.*

(XVI 857; XIX 255.)

Kujutelmade maksimaalne tugevus on saavutatud nähtuste võrdlemise kaudu loodusjõududega. See iseloomustab ka autorit ennast, kes samuti hindab jõudu ja julgust kui edasiviivat ja kasutab neid omadusi ka esteetilise elamuse loomiseks.

Rohkus. Rohkust väljendavaid võrdlusi esineb kõige sagedamini seoses Kalevipoja võitluste kujutamise ja mitmesuguste vaenlaste vastu. Võrdlused teevad piltlikumaks vaenlaste arvulise ülekaalu võitluse algul ja langenute hulga tapluste lõppedes. Nendegi võrdluste eesmärgiks on veel kord piltlikult näidata Kalevipoja raugematut rammu ja tapluste raskust.

Kreutzwald on võrrelnud sel puhul vaenlaste hulka sääskedega ehk kihulastega, peret heitvate mesilastega, sipelgapesaga, linnuparvega, vähkidega, laanemetsaga, rahepilvega:

*Nii kui seased õhtu ilul,
Pihulased eha piirel,
Peret heites mesilased:
Püüdsid tuuletarga poisid*

[---]
*Kallis Kalevide poega, [---]
Lausa ära lämmatada.*

(V 432.)

*Viru laial väljadela
Seisid seltsis sõdalased,
Vereahned vennikesed
Parves, kui see linnu pere,
Suurem sipelgate pesa
Päikese paistusela.*

(XVII 156.)

Sortsi sõdalaiste parved,

[---]
*Tulid tungil õue peale,
Langesid kui laanemetsa
Kalevide kaela peale.*

(V 425.)

*Langes kotka kiirusela
Kurjalaiste kaela peale;
Püüdis neid kui vähke urkast
Kauni kaelakoti täie.*

(III 30.)

*Ehk kui raskem rahepilve
Äikese ähvardusel
Päikese palgeid peitnud:
Nõnda murdvad metsapak-
sust
Vaenlase vennikesed.*

(XII 8.)

Ka kangelase hobust kimbutama tulnud huntide ja karude hulga näitamiseks on kasutatud võrdlemist linnuparvega.

[Hobune]
*Suges suuri susisida,
Küüsilkäpil karusida.
Kiuste tulid teiste karjad
Laanemetsast lagedale
Parvessa kui linnupere
Kiusavaste hobu kaela.*

(VIII 829.)

Veristes taplustes langenud vaenlaste hulka on võrreldud kihulastega, rahega, lumega, langenud lehtedega, rooga, kõrkjatega, heinakaartega. Ka kõnekäändudes leiame: Nii kui pihu ja põrmu.

*Mehi langeb muru peale
Nii kui pihu põrmu peale,
Rahet raatma radadele,
Lunda põllu peenderila.*

(V 489.)

*Kui need kolletanud lehed
Sügisesele tuule sõidul
Ladvilt maha langenevad,
Oksilt laial puistanevad:
Nõnda peavad põrgu poeal,
Sarvik taadi sõalased
Koolja sāngi kolletama.*

(XVIII 544.)

*Siisap poissa sugemaie,
Põrgu poegi pillutama;
Puistab neid kui pihulasi.*

(XVIII 587.)

[Kalevipoeg]
*Kargutab kui kasteheina,
Roogu raatma radadele,
Kõrkjaid jõe kallastele
Kaare kaupa kolletama.*

(XVIII 535.)

Et tapluse koledusi veelgi ilmekamalt ja üksikasjalisemalt välja maalida, on võrreldud langenud vaenlaste peade hulka *marjadega, pähklikega, rahega, langenud lehtedega*; küljest raiutud käsi ja sõrmi *raagudega, rooga, kõrtega viljapõllul*.

Vaenlaste verd on nii palju, et see katab *loikudena* maad või koguni voolab *jõena*. Nagu kõnekäändudes võib puistata ka *lehti, raagu, risu, loogu*:

*Kesket sõda keeritelles
Puistas Kalev meeste päida
Nii kui lehti lepikussa,
Kolletanud kaasikussa.*

(XVII 183.)

[Mõök]
*Paiskas Pohlakade päida
Niikui marju marjasmaale,
Pähkeleida põõsa alla,
Rahet raatma radadele.*

(XX 425.)

*Küllest lahutatud käsi
Magas nii kui raagu maassa,
Sõameeste sõrmesida
Nii kui roogu rabadessa,
Kõrrekesi leiku väljal.*

(XVII 201.)

*Surnukaared katsid nurme,
Niikui heina niidumaada,
Rahe raatma radasida;
Vereloigud lagedada
Kui see veerend vihma vesi
Põualista kuivand põldu.*

(XX 351.)

*Veri voolas jõgedana,
Jõgi paisus järveeksa.*

(V 509; XX 310.)

Paaril korral kasutatakse rohkuse väljendamiseks konstruktiooni *rahe kombel* (IX 741; XIX 760).

Kreutzwald on kasutanud rohkust väljendavaid võrdlusi ka muude nähtuste kujutamisel. Armsama järele igatsevas Saarepiiga laulus on hulk võrdlusi, mis väga emotsionaalselt annavad edasi armsamale saadetavate soovide ja tervituste hulka. Emotionaalsust süvendavad eriti kordused ja gradatsioon:

*Nii mitu tervist temale,
Kui mitu mõtteid minule,
Nii mitu tervist temale,
Kui on soovi südamele;
Nii mitu tervist temale,
Kui on lehti lepikussa,
Kase urbe kaasikussa,
Kuuse okkaid kuusikussa:
Nii mitu tervist temale,
Kui on merel laenesida,
Kui on tähti taevaassal»*

(IV 220.)

Pärast Kalevipoja kuningaks saamist lausuvad vennad kodunt lahkumisel:

*Ei meil veere silma vetta,
Enam on sirgul silma vett.*

(VIII 559.)

Võrdlusega rõhutatakse vendade mehisust, aga ka sügavat kurbust.

XIX loo sissejuhatuses kurdab Kreutzwald Kalevipoja kuulsa tegede unustuse hõlma vajumist meie päevil:

*Vanapõlve püredele
Varisenud võitlemiste
Järeljäänud jälgesida
Paksemalt kui meie päevil.*

(XIX 1.)

Ehitatud linnale Lindanisa nimetuse andmist põhjendades lausub Kalevipoeg:

*Hüüdis: «Linn peab Lindanisa
Memme mälestuseks jääma,
Sest üks koht ei toida lapsi
Rohkeste kui ema rinda.*

(XVII 25.)

Suurus. Suuruse piltlikustamiseks on enamasti lihtsalt viidatud sarnasusele mõne teise eseme või nähtusega.

Enamik neist võrdlustest iseloomustavad Kalevipoja kasvu.

*Kalevide noorem kasvu
Kasvis mehena kõrguseks,
Venis vende vääraliseks
Sirgus isa suuruseksa.*

(II 741.)

*Tõusis tugevaks tammeks,
Kasvis kuuse kõrguseksa.*

(XIV 820.)

Paljud võrdlused on seotud Sarviku soovikübara võlujõu iseloomustamisega. Kasutatakse võrdlusi *noore sõstraga, keraga, tammetõruga, kurnipulgaga*.

*Vau sülla veikemaks,
Mõne sülla madalamaks,
Kärssi kokku keradela,
Sõstra noore sarnaliseks!*

(XIII 870.)

*Tahan kui tammeteruke,
Kenadama kurnitappi
Veikelt põrandal veereda.*

(XIII 895.)

*Vaus piiga vääraliseks,
Sõsarale sarnaliseks.*

(XIII 877.)

Vahel antakse suurust väljendava võrdlusega humoristlik varjund:

*Kalevide kange poega,
Kes veel veikelase kueul
Soovikübar käessa
Taga seinä seisanesa:
Näit ei suurem neidudesta,
Kukk ei kangem kanadesta.*

(XIV 706.)

Mõnikord iseloomustatakse suurust kaudselt. Et anda väikese mehe suurusest poeetiline pilt, selleks asetatakse ta suhtesse Kalevipoja leivakotiga.

*Veike meesi veerenessa,
Kui oleks kuristiku hauda,
Sügavale koti soppa.*

(XI 772.)

*Veike mehikese vastus
Kostis leivakoti koopast,
Kui oleks sügavamast kaevust
Konnakene krooksutanud.*

(XI 781.)

Esemete ja nähtuste suuruse kujutamiseks on kasutatud võrdlusi harvemini.

Kiviheitvõistlusel Kalevipojaga on iseloomustatud vetevaimu poolt heidetud kivi järgmiselt:

*Kivi võite kopikata
Selgest' oma silmil näha,
Mis kui kehva mehikese,
Perepopsi saunakene.*

(X 620.)

Hiiqlaste söögiriistade suurusest saab ettekujutuse järgmise võrdlusega:

*Vaagnad suuremad kui vakad;
Lusikad kulbi laiused.*

(XI 863.)

Kangelasega seotud loomad on samuti tugevad ja suured:

Hobu alla kui see ahju.

(XVII 110.)

Suurust iseloomustavad veel võrdlused XIII 884, XIII 852, XIII, 859, XVIII 233, XIII 82.

Tuimuse kohta leidub võrdlusi VII loos vanema venna pajatuses ema otsimisel toimunud seiklustest. Selles pildis võrreldakse tina-, vask- ja hõbeneiu *tuima kiviga*.

*Tina ei teadnud küsimist,
Ega mõistnud vastust anda;
Tina tuima kui see kivi
Saand ei suuda maigutada.*

(VII 478.)

Samasugust võrdlust kasutab autor vase ja hõbeda kohta (VII 500 ja VII 523).

2. Teoviisi väljendavad võrdlused

Kiirus. Kiiruse tajutavaks ja elamuslikuks tegemiseks on kasutatud kõige ohtramalt võrdlusaluseks *tuult*.

Kivi lendab kaugele *Tuiskades kui tuulispaska* (X 638). Tuba on puhtaks tehtud *Nii kui tuulest tulitatud* (VII 682). Hoopis hulgaliselt leidub konstruktsiooni tuulega epiteetides ja metafoorides *tuule kiirul* (XIV 379 jm.); *tuule tiivul* (V 398, XVI 627 jm.), *tuule lennul* (V 511), *tuule tuhinaga* või *tuhingila* (XVII 55), *tuulispaskel* (V 395), *tuulispaska tuiskamisel* (V 486, X 638); *maru mäangi möllamisel* (XVIII 6), *marutuule mängil* (V 485) jm. Neiski tundub võrdluslikku elementi rohkem kui tavalistes metafoorides (mis on moodustatud ju võrdluse alusel) või epiteetides.

Näeme siis, millist osa jõuliste situatsioonide kujutamisel etendab loodusest saadud pilt tuule või marutuulega: *Tuulest tuisatud*. Võrdlus väljendab siin ka ootamatust:

*Astus juba teine vöödras
Kõikval käigil ligemale,
Sala sammul süngi ette,
Kes kui tuulest tuisatellud
Pilvist maha paisatellud
Kogemata seie kukkus.*

(IX 347.)

Kiirusega on sageli seotud *jõulisus*, mille väljendamiseks kasutatakse epiteete, metafoore ja võrdlusi *marutuulega*, *tuulispeaga*.

Kiiruse väljendamiseks leidub üksikuid võrdlusi *linnuga*, *kotkaga*, *liblikaga*.

*Sõrmed peasid vägipulgast,
Mees kui lindu lendamaie.*

(X 676.)

Ühel korral kasutatakse konstruktsiooni *linnu kombel* (XI 968). Linda hüüdis aidast vaeslapsele:

*Lenna kui liblikakene
Kürelt ehte kerstudele.*

(I 601.)

Paaril korral on kasutatud kiiruse väljendamiseks rahvapäraseid võrdlusi *tulega taskus* või *parmuga põues*:

*Tühi taati tormadelles
Seitsmekümne sellidega
Koeu poole punumaie,
Kui oleks taskus tulekibe.*

(XV 256.)

*Kui nad Kalevide poega
Saanud kaugelt silmamaie,
Tõttasivad tuule kiirul —
Kui oleks tuli taskuessa,
Parmu põues pakitamas —
Käsku koju kuulutama.*

(XVIII 359.)

Teoviisi iseloomustavad järgmised võrdlused, milles kasutatakse konstruktsiooni *viisil*:

*Vanal viisil võttetie
Käsidela niudest kinni.*

(XIX 20.)

*Vanast võetud vaenu viisil
Meeste tüli mässamisel.*

(XII 115.)

3. Muud tegelaste, esemete ja nähtustega seotud võrdlused

K a d u m i n e. Kadumise väljendamiseks kasutatakse kõige rohkem võrdlusi *kastega*, *uduga*, *ööga* ja *unenäoga*, mis kaovad päikese tõusul. Kastena kaovad nooruse muretud ja õnnelikud päevad.

*Jätsid [venna] üksi igatsema
Noore põlve paremaid,
Isa kijas ilusida,
Eide armu õnnekesi:
Mis kõik kastena kadunud.*

(VIII 598.)

Laulik kurdab möödunud noorust, igatsedes seda tagasi (XIV 1). Vt. lk. 77.

Mälestused ja mõtted võivad kaduda äkitselt kui unenägu. (kasutatud ka kõnekäändudes):

*Nõua sõudeid, sõbrakene,
Sõna sõudeid laulikule!
Mis kui koidul kiirutelles,
Päeva piiril pilutatud
Usin unenägu kaub.*

(Sj. 45.)

Samasisulised VII 14; VII 289; XII 392; V 738.

Kalevipoega õpetava võõra rauga vari kaob nagu udupilved päikese paistel või loojuv päike.

*Kui need paksud udupilved
Kauvad päikese paistel,
Ehk kui vaiksed õhtu varjud
Veerend päikesta peitvad:
Nõnda sulas õhtu rüppe,
Kadus kaste auru kaisu
Võõra vanarauga vari.*

(IX 683.)

*Nii kui katev öödekuube,
Varju laia vaibakene
Uue päeva palistusel
Kiirest ära kadunessa,
Vaus pimeduse vari.*

(XVIII 148.)

Sarviku kadumist võrreldakse samuti *kaste* või *udu hajumisega* päikese paistel.

*Kadus siis kui kastekene
Päikese paistusela
Sinisuitsul silma eesta.*

(XVII 521; XVII 459; XVII 582.)

*Usinam kui paksem udu
Päikese paistusela
Laialiste langenessa,
Sulas Sarvik taadi suitsu.*

(XVIII 113.)

*Sulas siis kui rabasoosse
Põrmu põue peitusela
Ega jäänud enam jälge.*

(XIV 851; XX 368.)

Kadumise absoluutsust rõhutab võrdlus tuulde tuiskamisega:

*Kulda kellukese kõlin
Puistas pihulaste parved,
Kautas veiked sääsekarjad,
Kui oleks tuulde tuisatud.*

(XVIII 317.)

Nähtuse või olukorra muutumist iseloomustatakse võrdlusega:

*Lage merena laenetas,
Vettevoosi veeretelles
Tuulekiigul kiikumaie.*

(XV 86.)

Kestousele on osutatud vaid ühes võrdluses:

*Piiga palgel paisub puna,
Kestavam kui Maarja puna.*

(VIII 771.)

N ä i l i s u s. Näilisust väljendavad võrdlused on enamasti seotud kauguses olevate olendite või nähtustega:

*Kaugelt paistab kaldaasse
Peteliku pildikene,
Mis kui mehe maalikene,
Kehakomblik kueukene.*

(XI 149.)

*Ehk küll kümme versta kaugel
Rändaja veel rannasta
Kujukana kõikunessa:
Süski paistab selge silma
Meie mehe määraline
Laente pinnalt läikimaie.*

(XI 157; VII 368; XI 749.)

Peale selle esineb veel võrdlusi, millega väljendatav näilisus ilmneb tingiva kõneviisi kasutamisest.

*Kahekesti kallid lapsed
Tantsul tuba tallavad,
Põrandada pööravad,
Kui oleks tuba toomingane,
Pähkelpuista tehtud põrand,
Pihlakasta uksepiidad,
Vahterasta vaheseinad,
Kui oleks kullas kutsutud,
Hõbedas neid hõigatud
Laulusida lõksatama.*

(XIII 912.)

Leinamine. Leina, üksinduse ja kurbuse kujutamiseks kasutatakse nii inimeste kui esemete puhul võrdlust *lesega*:

*Mis sa kauget kahetselles
Vette tagast vesilauget
Leskena lähed leinama?*

(IV 275.)

*Kolmas õde keskemine,
Põrgu piiga peenikene,
Kes ei leidnud armu kaisu,
Pidi leskena leinama.*

(XV 652.)

*Mõõka leskena leinassa
Vette voode vangissa.*

(XI 614.)

*Et sul vaeva väsimused,
Palavuse higi piinad
Jääks ei leskena leinama,
Nurjatumal nutemaie.*

(IX 575.)

Kalevipoeg käsib Olevipojale valitsust üle andes linna kindlustada, et see muutuks:

*Pisarkambriks piigadele:
Kesse kurvastuse kütkes
Leskena sõbru leinavad.*

(XX 576.)

Laul ja laulik. Suhtumine laulu ilusse ja lauliku loomingu vältimiseks nende võrdlemises *päikesega*.

*Lausa tõuseb laulu ilu
Kui see päike pilve paisust.*

(I 44.)

*Tõuse, laulu koidukene,
Tõuse kui see päevatera
Minu raimu silmadesse!*

(XIV 30.)

*Lauliku tiivad lendavad
Nii kui päike taeva sõrvas
Ilupaistel kõrgemale.*

(V 129.)

Laulik igatseb tagasi möödunud noorust, et luua rohkem:

*Oleks laulupoega noorem,
Oleks, mis ta enne olnud,
Kevadises kaunis ilus.*

(XIV 1.)

Laulu ilu rõhutatakse laulja võimete võrdlemise teel lindude lauluga: *ööbiku, lõokese, pardi, luige lauluga, käo kukkumisega* (XII 339 jj.; IV 250 jj.).

*Piiga kena pillikene,
Neiuliku noore heale,
Laululinnu lõksatusel
Niida kulda kukkusivad,
Kui see kägu kuusikussa,
Kännilindu lepikussa.*

(IV 174.)

*Vaenelapsi alaorja
Kukkus kui see kulda kägu,
Laulis leina lepikusse.*

(XII 791.)

*Piiga vari vette peidust
Elkis aga laenetesta,
Vilistas kui vesilindu,
Pajatas kui pardikene.*

(VII 191.)

Kalevipoja mõõgalegi on antud lauluvõime ja mõõga laulu võrreldakse samuti *pard*, *ööbiku*, *lõokese lauluga*:

*Mõõka mõistis mehe kutsu,
Laulis vasta laenetesta,
Paeatas kui pardikene.*

(XI 562; XI 688.)

Part võrdlusalusena on tuntud rahvasuus nii laulus kui proosas. Ööbik ja lõoke esinevad kõnekäändudes kauni häälega laulja võrdkujudena.

Abinõu, v a h e n d. Abinõu või vahendi iseloomustamisel on kasutatud enamasti väljendeid sõnadega *kombel*, *viisil*:

*Olev silda seademaie,
Parve viisil paigutama.*

(XX 407.)

Kalevipoja magamist kirjeldatakse järgmiselt:

*Künka küürul seisis kaela,
Parem käsi toetas päada
Padja kombel põse alta.*

(VIII 726.)

Kalevipoeg jätab jämedamad juured *nuia kombel* vembla otsa (V 369), hudi hukkab *hullul kombel* (V 487), mägi imeb *mahla kombel* kangelase juustest väljavoolanud higi (VIII 744), soola-sorts mängib *mana kombel* (XI 333), kangelane mõistab *mõõka surma kombel* sirutada (XVII 182); Kalev paneb jala *vööde kombe!* (I 829), edasi: *nuuske kombel* (IV 309), *kallil kombel* (IV 540); *harimise kombel* (X 223); *kavaluse kombel* (XX 742).

*Mõõga kombel pidi malka
Kiuseliku metsakoeri,
Kiskehambil kutsikaida
Teetta ära tõrjutama.*

(XII 61.)

Lauliku «toa» poeetiliseks kujutamiseks on esitatud võrdlused, mis loovad kujutelmale lauliku tihedast kokkupuutest loodusega:

*Kuu on uksena eessa.
Päike laela läikimaies,
Tähed toassa tantsimaies,
Vikerkaar vibuna varjuks.*

(VI 927.)

Abinõu väljendab veel järgmine võrdlus:

*Lahuteles hobu naha
Vaibana maha murule.*

(IX 136.)

Samasisulised: II 116; IX 825.

Peale eeltoodute on «Kalevipojas» rida võrdlusi üksikute nähtuste iseloomustamiseks.

Põrgupiiga unistab vangipõlvest pääsemisest, kui laulab:

*«Tuleks kuu kui kosilane,
Neiukesi naljatama,
Leinapõlvest lunastama.»*

(XIII 571.)

Absoluutsus avaldub järgmiste võrdluste kaudu:

*Paik, kus enne seisnud paati,
Lootsik ala luuril olnud:
Seisis tühi kui pühitud.*

(III 784.)

Ainult pühkimine võib toa puhtaks teha, samuti katla:

Pada oli kui pühitud,

(XVII 464, 526, 587.)

Nähtuse intensiivsust rõhutavad järgmised võrdlused:

*Kaugemale käidanessa
Tõusis suitsu silmadesse,
Mis kui küla küttissuitsu,
Metsast miiliaugu suitsu
Taeva poole tõusenessa.*

(XVII 308; XIII 335.)

*Sügavama une sülest
Õösel hõlpsam ärkamine,
Kui sest esimesest unest.*

(XV 340.)

Mõnikord osutab võrdlus suhteid:

*Kes teda isana sünnitanud,
Emana kaisus kannud.*

(XVI 337.)

Samaväärsust väljendavad järgmised võrdlused:

*Sepa pojad, sellikesed,
Tahmased kui vana taati,
Panid pauku raua pihta.*

(VI 173.)

*Pahemal pool seina ääres
Põenutaja metsapoega
Seadnud silmad vasta seina
Nii kui teine venda teinud.*

(XI 923.)

Alternatiivina on üles ehitatud järgmine võrdlus, mis esineb Kalevipoja küsimuses jõepõhjas lamavale mõõgale:

*«Kas siis mõõgal mõnusama,
Parem pidu peitusela
Laente sängis laisendelles
Näki neitsi naljatusel,
Ehk kas vahva mehe käessa,
Kange võimu keeritusel,
Sõamängi mõllusela?»*

(XI 599.)

Alternatiiviga võib saavutada küll ka kindlat suhtumist nähtustesse.

*Parem jään ma peiust ilma,
Enne kui pulm jääb
poolikule.*

(I 747.)

Raudmeestele lausub Kalevipoeg uhkelt:

*Ennemine elan üksi
Kehva mehelise kombel,
Kui et sulgen sunni alla,
Võõra voliduse alla.*

(XX 808.)

Kauneimaid võrdlusi sisaldab «eide vaimu varjukese» laul, mis

«Küllap saab siis nägemaie,
Kuda laitus laial keelel
Virgum leidmas vigadusi,
Kui on ise targem tööle.»

(VIII 318.)

*

Kreutzwald on «Kalevipojas» kasutanud tegelaste, esemete ja nähtuste selgemaks, kujukamaks ja poeetilisemaks väljendamiseks rohkesti võrdlusi. Võrdlustega iseloomustatakse «Kalevipojas» kangelasi nii seesmistele kui ka väliste joonte esiletõstmise teel. Samuti leiavad võrdluste abil karakteriseerimist loodusnähtused, aga ka sellised mõisted, nagu õnn, õnnetus, näilisus jt.

Kõige enam esineb võrdlusi tugevuse, jõulisuse, rohkuse ja kiiruse iseloomustamiseks.

Vahel on autor kasutanud üht ja sama võrdlust eri tegelaste või nähtuste iseloomustamiseks, kusjuures võrdlusel on mõlemal juhul sama eesmärk. Enamasti saab aga kasutatav võrdlus uues kontekstis ka uue tähenduse vastavalt autori suhtumisele tegelasesse või nähtusesse.

Et võrdlus üldse võimaldab kõige selgemini väljendada selle kasutaja isiklikku suhtumist kujutatavasse, on huvitav jälgida ka Kreutzwaldi praktikat sel alal. Siin selgubki paar Kreutzwaldi üldist kalduvust: iroonia negatiivsete nähtuste vastu, jõulised võrdlusalusel ja selge positiivsete väärtuste esiletõstmine.

Kreutzwald kasutab nii lühikesi kui ka pikemaid, perioodikujulisi võrdlusi, mille abil on saavutatud nähtuste täpsem ja emotsionaalsem kujutamine.

Enamik kasutatud võrdlustest on jaatavad, ainult üksikud on eitavad.

*Seakaup ei kotis sünni,
Mõrsjakaup ei ukse tagant
Pilkus pimeduse peidust —
Kui see lonkru hobu kaup,
Sõgesilma vahetused.*

(VI 248.)

Kõige rohkem on Kreutzwald kasutanud võrdluse kahe liikme ühendamiseks sidesõna *kui*:

*Ole vait kui hiirekene
Kassi hirmul taga kerstu!*

(XI 813.)

niikui:

*Mehed olgu nii kui müüri,
Seisku nii kui raudaseina.*

(XVII 267.)

Üks kord on kasutatud sidesõna *otsekui*:

*Kalevide kallim poega
Ladus kaksipidi lugul,
Otsekui kana päata.*

(V 684.)

Pikemates, perioodikujulistes, gradatsioonis esitatud võrdlustes kasutatakse võrdlussõnana *nõnda kui*.

*Kui need paksud udupilved
Kauvad päikese paistel,
Ehk kui vaiksed õhtu varjud
Veerend päikesta peitvad:
Nõnda sulas õhtu rüppe,
Kadus kaste auru kaisu
Võõra vanarauga vari.*

(IX 683.)

Sarnasust märkivais võrdlustes kasutatakse sõnu *sarnaline* ja *sarnane*.

*Külap leian nõõga kirstust,
Sõasaha sala kambrist
Suure rammu sarnaliseks.*

(VI 345.)

Pää paenupuu sarnane.

(XIII 279.)

Võrdlustes on kasutatud ka veel sõnu *viisil* ja *kombel*. Niisugused võrdlused iseloomustavad Kreutzwaldi keelepruuki üldse, leiavad kasutamist ka tema proosas.

*Parem käsi toetas päada
Padja kombel põse alla.*

(VIII 726.)

Paeatasid pardi viisil.

(XII 342.)

Rohkesti esineb võrdlusi *olevas käändes*:

*«Mis sa kauget kahetselles
Vette tagast vasilaugel
Leskena lähed leinama?»*

(IV 275.)

Kuu on uksena eessa.

(VI 927.)

Vikerkaar vibuna varjuks.

(VI 930.)

Eelnenust järgneb, et Kreutzwald on võtnud võrdlusi rahvaluuleloomingust, aga loonud neid ka ise.

Rahvalauludest pärineb võrdlus:

*Olid kui munake murula,
Ounakene õue peale,*

aga ta on seda omapoolselt edasi arendanud ja lisanud värsid:

*Pähkel toa põrandal;
Olid kui kägu katusel,
Laululindu lepikussa.*

(XII 334.)

Samuti pärineb rahvalaulust võrdlus

Hobu alla kui see ahju.

(XVII 110.)

Tuntud on rahvalaulus ka võrdlused oa ja hernega, mis mõlemad tähendavad ilusat.

Rahvalauludest, aga rohkem küll kõnekäändudest pärinevad järgmised:

Ole vait kui hiirekene.

(XI 813.)

Istus kui lõksus hiireke. (XIV 51.)
Otsekui kana pääta. (V 686.)
Kukkus maha nii kui kotti. (V 625.)
Lõdises kui haavalehte. (XII 238.) jne.

Suur osa võrdlusi on moodustatud Kreutzwaldi enda poolt.

Vägev võimustuse märga,
Keha rammu karastaja
Lehvitas kui tuleleeki
Elu laened lõkendama. (XVIII 889.)

Nagu Kreutzwald armastab liita paralleelvärsse, nii liidab ta ka võrdlusi, kuhjab neid mulje kõvendamiseks:

Kalevide kange poega
Seisis paigast põrkumata,
Seisis kui tamme maruda,
Kalda kaljud laenesida,
Kivi rahesagarada,
Kõva tormi tuulehoogu. (XIV 686.)

Kasutatud on ka võrdluskujulisi vanasõnu: *Parem pool muna kui tühi koor.*

Lisaks leiame siin veel *kombel-viisil* võrdlusi või komparatsiooni: tulles tõuseb *suurem* tarkus. Võrdluseks võib pidada ka *isa suurune* (II 744), *mehe kõrgune* (II 742).

СРАВНЕНИЯ В ЭПОСЕ «КАЛЕВИПОЭГ»

Л. Лабе

Резюме

В «Калевипоэге» как в произведении, опирающемся на фольклор, мы встречаем реалистические, выразительные, истинно народные сравнения.

Хотя большинство их создано Крейцвальдом, они не производят впечатления искусственных или отдаленных; сравнения образны, выразительны, благодаря тому, что Крейцвальд следовал за лучшими традициями.

Сравнения вырастают непосредственно из окружающего контекста и соответствуют общему настроению изображаемого: они то героико-патетические, то минорно-лирические, вместе с тем постоянно отражают авторское отношение к изображаемым явлениям — уважение к благородному и прекрасному, осуждение и иронию в отношении всего низкого, безобразного и всего, что мешает прогрессу.

THE USE OF SIMILES IN THE "KALEVIPOEG"

L. Labe

Summary

Based as it is on folklore, the epic "Kalevipoeg" contains a number of realistic, vivid and popular similes.

Although most such similes have been created by Kreutzwald himself, they do not appear artificial or farfetched, but are graphic and impressive. This is because Kreutzwald, the creator of the epic, has taken into account the best traditions of folklore.

The similes arise from the context and correspond to the general mood underlying that which is being depicted. Either heroically pathetic or melancholy in character, they always clearly reflect the author's own attitude towards the phenomena involved, expressing respect for all that is noble and beautiful, but censure and cutting irony for everything that is mean, ugly and a hindrance to progress.